

جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، شماره ۲۸، پاییز ۱۳۹۷  
وصول مقاله: ۱۳۹۶/۶/۹  
تأیید نهایی: ۱۳۹۷/۲/۱۲  
صفحات: ۹۱ - ۱۱۰

## تحلیل عوامل بهبود احساس عدالت اجتماعی (مورد شناسی: شهرستان اردبیل)

دکتر وکیل حیدری ساربان<sup>۱</sup>

### چکیده

در عصر حاضر اصلی‌ترین عامل بحران‌های جوامع بشری، ریشه در نابرابری‌های اجتماعی و فقدان عدالت اجتماعی دارد. در این ارتباط، هدف از نگارش این مقاله، مطالعه و تحلیل عوامل بهبود احساس عدالت اجتماعی روستاییان شهرستان اردبیل است. این تحقیق از نظر هدف، توسعه‌ای و از لحاظ ماهیت، توصیفی و پیمایشی و نیز از نوع تحلیلی است. جامعه آماری مورد مطالعه در این پژوهش، شامل کل روستاییانی است که در مناطق روستایی شهرستان اردبیل بالای ۱۵ سال سکونت دارند ( $N=85053$ )، که از این میان تعداد ۳۸۳ نفر با استفاده از فرمول کوکران به عنوان نمونه آماری انتخاب شده‌اند. در این پژوهش روش گردآوری داده‌ها برای پاسخ‌گویی به سؤالات تحقیق، به دو صورت اسنادی (داده‌های ثانویه) و پیمایشی (داده‌های اولیه) و ابزار مورد استفاده در روش پیمایشی پرسش‌نامه و مصاحبه بوده است. روایی صوری پرسش‌نامه توسط پانل متخصصان مورد تأیید قرار گرفته است. مطالعه راهنما در منطقه مشابه جامعه آماری با تعداد ۳۰ پرسش‌نامه صورت گرفت و با داده‌های کسب‌شده و استفاده از فرمول ویژه آلفای کرونباخ در نرم‌افزار SPSS، پایایی بخش‌های مختلف پرسش‌نامه تحقیق ۰/۷۳ الی ۰/۸۰ به دست آمد. در نهایت، برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از مدل تحلیل عاملی استفاده شد و نتایج این مدل نشان داد، مهم‌ترین عوامل بهبود احساس عدالت اجتماعی از دیدگاه روستاییان در منطقه مورد مطالعه، شامل هفت مؤلفه (بازتوزیع درآمد و تقویت نظام حمایتی، سهولت دسترسی به منابع و امکانات و حمایت روان‌شناختی روستاییان، توسعه اجتماعی و عدالت فضایی و تقویت زیرساخت‌ها) است که مقدار واریانس و واریانس جمعی تبیین‌شده به وسیله این چهار عامل، ۷۳/۷۲ می‌باشد و در نهایت، براساس نتایج تحقیق پیشنهادهای کاربردی ارائه شده است.

کلید واژگان: عدالت اجتماعی، احساس عدالت اجتماعی، رفاه اجتماعی، توسعه اجتماعی، توسعه روستایی، شهرستان اردبیل.

## مقدمه

توسعه ناهمگون اقتصادی در پهنای جغرافیایی کشور باعث بروز نابرابری‌های اجتماعی شده و به تبع آن شاخص‌های رفاه از نکته‌ای به نکته دیگر تغییر پیدا می‌کند. وجود نابرابری‌های گسترده بین مناطق شهری و روستایی و بین مناطق مختلف جغرافیایی یک کشور از لحاظ شرایط اقتصادی و فرهنگی نابسامانی‌هایی را به همراه دارد (وارثی و همکاران، ۱۳۹۰: ۷۵). بررسی اسناد موجود، گویای این واقعیت است که حاکمیت نظریه‌های اقتصاد نئوکلاسیک و قطب رشد بر مبنای نظری نظام برنامه‌ریزی، به وجود بی‌عدالتی‌های منطقه‌ای و درون منطقه‌ای دامن زده است؛ زیرا اقتصاد نئوکلاسیک رشد اقتصادی را به جای توزیع متعادل درآمد و رفع نابرابری‌های شدید جامعه ترجیح می‌دهد و نابرابری‌های درآمدی را لازمه رشد اقتصادی کشورها فرض می‌کند (موسوی، ۱۳۹۲: ۱۷۵) و با توجه به اینکه این نابرابری‌ها در استاندارد زیست در بین ساکنان سکونتگاه‌های انسانی، اعم از شهر و روستا پدیده‌ای جدیدی نیست، اما در کشورهای کمتر توسعه یافته به دلیل تفاوت‌های اجتماعی و اقتصادی، تفاوت فضایی بیشتر است (زنگی‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۹۳) و نابرابری‌های فضایی تنها در جهت انعکاس نابرابری‌های درآمدی تصور نمی‌شود، بلکه در رشد جمعیت، تهیه خدمات، تولید اشتغال، آموزش و ثروت به کار می‌رود. در بیشتر کشورها، برخی نواحی به خوبی توسعه یافته‌اند، در صورتی که دیگر نواحی عقب ننگه داشته شده هستند (جمالی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۳۴) و نیز نابرابری‌های فضایی زمانی قابل قبول است که بهبود کیفیت زندگی همگان را به دنبال داشته باشد (Paul, 2013: 265). در این میان، یکی از پارامتری‌های تعیین کننده در بهبود کیفیت زندگی همگان و توده مردم که در نهایت به رضایتمندی بیشتر آنان از زندگی خود منجر می‌شود، عدالت اجتماعی است که مترادف با توزیع فضایی عادلانه منابع و امکانات بین سکونتگاه‌های انسانی اعم از شهر و روستا و دستیابی عادلانه شهروندان شهری و

روستایی به آن‌هاست (Alexander, 2016: 212) در این خصوص، به نظر هایک، دست‌یافتن به عدالت اجتماعی مستلزم آن است که احاد جوامع شهری و روستایی به گونه‌ای سازماندهی شوند که بتوان آنچه را که در جامعه تولید می‌شود، به سهم‌های خاصی میان افراد یا گروه‌ها و همچنین در سکونتگاه‌های انسانی در بُعد فضایی تقسیم کرد؛ به عبارت دیگر جامعه باید به سازمان فضایی هدفمند تبدیل گردد تا بتوان آرمان عدالت اجتماعی را تحقق بخشید (غنی‌نژاد، ۱۳۸۰: ۵۲). بررسی متون مربوط حاکی از این واقعیت است که بهبود احساس عدالت اجتماعی نقش مهمی در آرامش روحی و روانی روستاییان، رضایتمندی از زندگی در مناطق روستایی، احساس بهبود امید به آینده و... بازی می‌کند؛ به این دلیل که احساس عدالت یکی از شاخص‌های رفاه اجتماعی در مناطق روستایی می‌باشد و در جهت تحقق توسعه پایدار روستایی از اهمیت بسزایی برخوردار است. واکاوی اسناد و مدارک، گویای این واقعیت است که پس از پیروزی انقلاب اسلامی، بحث از آرمان عدالت اجتماعی و چگونگی و میزان نزدیکی و دوری از آن، جزء جدایی‌ناپذیر سیاست‌های دولت‌ها بوده است. برنامه‌های عدالت‌گرای دولت‌ها با هدف کم کردن فاصله طبقاتی و تأمین حداقل نیازهای ضروری برای همه ساکنان سکونتگاه‌های انسانی اعم از شهر و روستا در برابر رسمیت بخشیدن دولت‌های توسعه‌گرا به کار، تلاش و سرمایه افراد، با هدف فراهم‌سازی زمینه‌های استیفای همگان از حقوق خود، مطمح نظر اندیشمندان حوزه‌های متفاوت علوم اجتماعی و محیطی بوده و به این دلیل، دغدغه همیشه شهروندان هر جامعه‌ای، عدالت اجتماعی است؛ بنابراین با توجه به اینکه موضوع عدالت اجتماعی از اهمیت و جایگاه والایی در بین احاد افراد سکونتگاه‌های انسانی اعم از شهر و روستا برخوردار است، در این بین مناطق روستایی نسبت به مناطق شهری از منظر شاخص‌های عدالت اجتماعی در سطح پایینی قرار دارند و در بُعد آمایشی کفه سنگین ترازو از منظر توسعه‌یافتگی اقتصادی،

به این دلیل، پژوهش حاضر به بررسی عوامل بهبود احساس عدالت اجتماعی در مناطق روستایی شهرستان اردبیل می‌پردازد. بی‌تردید عوامل گوناگونی در بهبود احساس عدالت اجتماعی دخالت دارند که در صورت نبود آن‌ها با چالش‌های عدیده‌ای مواجه می‌شویم؛ بر همین اساس، شناسایی عوامل و عناصر بهبود احساس عدالت اجتماعی از پیش‌شرط‌های اساسی در جهت برنامه‌ریزی توسعه روستایی و توسعه ملی به‌شمار می‌رود و نقش بالایی در برنامه‌ریزی راهبردی دولت‌ها در مناطق روستایی خواهد داشت. همچنین بررسی‌ها و مطالعات میدانی محقق در نواحی روستایی شهرستان اردبیل حاکی از آن است که میزان احساس عدالت اجتماعی روستاییان ساکن در مناطق روستایی شهرستان اردبیل از منظر اعتماد به کارآیی مسئولان، وضعیت زیرساخت فیزیکی، وضعیت مسکن، رضایتمندی از تسهیلات حمل و نقل، سطح برخورداری روستاییان از امکانات آموزشی و بهداشتی، دسترسی به خدمات اجتماعی، بهزیستی اجتماعی، برخورداری از امنیت به معنای وسیع آن، دسترسی سهل به اعتبارات بانکی، بیمه محصولات کشاورزی و حمایت دولت در مواقع بحران، کارآمدی مدیریت روستایی و حمایت روان‌شناختی از جوامع روستایی از طریق رسانه‌های گروهی و... در سطح پایینی قرار دارد که می‌توان با رفع این موانع به بهبود احساس عدالت اجتماعی مساعدت کرد. این پژوهش به دنبال بررسی این سؤال است که چه عواملی در بهبود احساس عدالت اجتماعی روستایی شهرستان اردبیل تأثیرگذار است؟ در همین راستا، ابتدا مبانی نظری عدالت اجتماعی مورد بحث و بررسی قرار گرفته و سپس با ارائه مدل مفهومی، عوامل بهبود احساس عدالت اجتماعی بررسی شده است.

### مبانی نظری

عدالت اجتماعی به‌طور کلی ایجاد یک جامعه عادلانه یا نهادی تعریف می‌شود که متکی به اصول برابری و همبستگی است و برای درک ارزش‌های حقوق بشر

اجتماعی، فرهنگی و...، به نفع مناطق شهری سنگینی می‌کند. در این بین توجه به بهبود عدالت اجتماعی مناطق روستایی ضرورتی انکارناپذیر است، به این دلیل، علاوه بر فعالیت‌های تولیدی که در مناطق روستایی و در راستای توسعه ملی صورت می‌گیرد، خیل عظیمی از جمعیت کشور در مناطق روستایی زندگی می‌کنند؛ از این رو در راستای تعمیق عدالت فضایی، پرداختن به مقوله عدالت اجتماعی مناطق روستایی از اهمیت فراوانی برخوردار است. در ارتباط با منطقه مورد مطالعه این تحقیق باید گفت، از آنجایی که بیشتر جمعیت فقیر شهرستان اردبیل در مناطق روستایی زندگی می‌کنند و از حداقل‌های زندگی از جمله درآمد کافی، دسترسی به منابع و امکانات، برخورداری از مسکن مناسب، برخورداری از اعتبارات بانکی و برخورداری از خدمات اجتماعی و... محروم هستند؛ در نتیجه جوامع روستایی شهرستان اردبیل این احساس را پیدا می‌کنند که نسبت به آن‌ها بی‌توجهی شده و خواه‌ناخواه از طرف دولت و مسئولان دولتی به بوته فراموشی سپرده شده‌اند و احساس امید به آینده، احساس اعتماد به کارآیی مسئولان، احساس بهزیستی اجتماعی، احساس پذیرش اجتماعی، رضایتمندی از زندگی در مناطق روستایی و احساس تاب‌آوری و... در آن‌ها فروکش کرده و به لحاظ روانی درمی‌یابند که با آن‌ها به صورت عادلانه برخورد نشده و رفتار دوگانه نسبت به آن‌ها در مقابل جوامع شهری صورت می‌گیرد. افزون بر این، چنین می‌پندارند که همه امکانات و منابع در مناطق شهری استقرار یافته و در مناطق روستایی از منظر رشد و توسعه اقتصادی و در کل توسعه یافتگی نسبت به مناطق شهری در سطح بسیار پایینی قرار دارد؛ از این رو اهمیت پرداختن به بحث احساس عدالت اجتماعی در مناطق روستایی شهرستان اردبیل دوچندان شده و ضرورت بازتوزیع درآمد و تقویت زیرساخت‌های قوی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در راستای تقلیل احساس بی‌عدالتی اجتماعی از جانب روستاییان ساکن در مناطق روستایی شهرستان اردبیل اهمیت بیشتر پیدا می‌کند؛

روستایی کشور و در راستای بهبود احساس عدالت اجتماعی بیانجامد (پورسعید، ۱۳۸۵: ۳۴۵) و نیز پایداری مناطق روستایی منوط به تحقق عدالت اجتماعی و تضمین کیفیت مناسب زندگی برای همه شهروندان روستایی است و تحقق این مهم در راستای توزیع درآمد، کاهش فاصله میان فقیر و غنی و توزیع عادلانه امکانات در سپهر فضایی است (Allen and et al, 2016: 22-24).

بررسی ادبیات علوم اجتماعی گویای این واقعیت است که رویکردهای متعددی در خصوص عدالت اجتماعی اعم از رویکرد طبیعت‌گرایانه یا انطباق‌گرایانه از عدالت، رویکرد مساوات‌طلبانه از عدالت بر پایه خلقت برابر انسان‌ها، درک شایسته‌گرایانه از عدالت، رویکرد لیبرالی و بی‌طرفانه از عدالت و رویکرد حق‌گرایانه از عدالت مطرح است که مبنای رویکرد طبیعت‌گرایانه یا انطباق‌گرایانه از عدالت، وجه فردی عدالت یا اعتدال به معنای رعایت حدود و ابزار محافظت و خویش‌داری، شجاعت و حکمت است. (Justice, 2015: 256-257). از دل مکاتب مختلف فکری نظریه‌های متعددی در خصوص تبیین عدالت اجتماعی ظهور کرده است که درباره نظریه‌های مارکسیسم و عدالت اجتماعی باید گفت؛ بنیان عدالت سوسیالیستی در قرن ۱۹ توسط هگل با معرفی دولت به‌عنوان منابع عدالت اجتماعی ارائه شد. بر مبنای چنین دیدگاهی، ماهیت عدالت اجتماعی، توزیع عادلانه ثروت و دارایی‌های جامعه می‌باشد که چنین توزیعی بر اساس میزان نیازمندی افراد جامعه و تقسیم میزان کار و تولید صورت می‌گیرد که بعدها با نظریه مارکس مبنی بر اینکه از هر کس به اندازه توانش و به هر کس به میزان نیازش اشاعه پیدا کرد. به تعبیر مارکس و انگلس، مالکیت خصوصی و تقسیم کار منشأ نابرابری است و این دو متفکر، نابرابری را اهرمی برای سلطه فرادستان بر فرودستان می‌دانند (Himelein and et al, 2013: 99-102). به باور ارسطو، عنصر اساسی عدالت با نیاز، شایستگی و استعداد سروکار دارد. ایشان بین عدالت در توزیع ثروت یا خیرهای دیگر (عدالت توزیعی) و

تلاش می‌کند و شأن و منزلت هر انسان را به رسمیت می‌شناسد (عبدالله‌زاده و شریف‌زاده، ۱۳۹۲: ۴۵). از زاویه دیگر، عدالت اجتماعی چنین تعریف می‌شود؛ توجه نسبتاً برابر به تمامی حوزه‌های زندگی اجتماعی (اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی) و ارزش‌های محوری آن‌ها (ثروت، قدرت، تعهد و دانش) به‌لحاظ آزادی فعالیت‌ها، برابری فرصت‌ها و نابرابری مشروط در تولید و توزیع ارزش‌های محوری (رضائی، ۱۳۹۳: ۳۶). به باور افلاطون، عدالت اجتماعی قرار گرفتن هر فرد در طبقه خاص خود و برخوردار شدن از امتیازات آن طبقه و نیز ایفای نقش مخصوص خود است (Bender, 2014: 203).

دیوید هاروی، عدالت اجتماعی و فضایی در شهرها را تخصیص عادلانه منابع و امکانات شهری می‌داند که بتواند به گونه‌ای هدایت شود که افراد با حداقل شکاف و اعتراض نسبت به حقوق خود آگاه باشند و نیازهای جمعیتی آن در ابعاد مختلف برآورده می‌شود (ضرابی و موسوی، ۱۳۹۰: ۳۰). چراکه وجود بی‌عدالتی‌های جغرافیایی، تأثیر سوئی بر توسعه مناطق دارد (ابراهیم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۱۷). به باور برخی از متفکران، برای دستیابی به بهبود احساس عدالت اجتماعی، باید اقدامات مربوط به آمایش سرزمین، سرلوحه و اولویت برنامه‌های دولت قرار گیرد، زیرا آمایش سرزمینی نشان می‌دهد که تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیرندگان نسبت به حدی از نابرابری موجود در کشور آگاه بوده است. مقصود از نابرابری فضایی، توزیع نابرابر فرصت‌ها و مواضع اجتماعی در فضا است. نابرابری فضایی یا نابرابری منطقه‌ای در هر جامعه‌ای می‌تواند جلوه‌های مختلفی بیابد. اشکال قابل رؤیت در کشورهای در حال توسعه عبارت است از نابرابری بین شهر روستا و احساس بی‌عدالتی اجتماعی، نابرابری بین شهرهای بزرگ و کوچک، نابرابری درون شهرهای بزرگ، نابرابری بین مناطق محروم و برخوردار و مانند آن. به همین دلیل سیاست‌های کلی برنامه‌های چهارم، تأکید دارد که برنامه‌های آمایشی سرزمین در جمهوری اسلامی می‌بایست به رفع محرومیت در مناطق

اجتماعی و توزیع درآمد در جامعه اثرات مستقیم دارد (Harvey, 1999: 25).

### پیشینه تحقیق

تاکنون مطالعات متعددی در خصوص بهبود احساس عدالت اجتماعی در سطح کشور و جهان صورت گرفته که در ادامه به پاره‌ای از آن‌ها اشاره می‌شود.

یافته‌های تحقیق گل‌پرور و همکاران (۱۳۸۸)، با عنوان «نقش نگرش به رفاه اجتماعی در رابطه همدلی و گرایش اجتماعی با عدالت اجتماعی» حاکی از آن است که توسعه رفاهی فقط برای رویکرد برابری به عدالت اجتماعی و جمعیت تحت پوشش رفاه نیز فقط نیاز نقش میانجی را با گرایش اجتماعی ایفا می‌کنند، اما برای رویکرد انصاف و رابطه‌اش با همدلی، نگرش به خدمات رفاهی (بیمه‌ای، امدادی و حمایتی) و سیاست‌های رفاهی نیز فقط در رابطه بین رویکرد نیاز به عدالت اجتماعی با همدلی و گرایش اجتماعی نقش میانجی را بازی می‌کنند. یافته‌های پژوهش کریمی (۱۳۹۰)، با عنوان «نقش دولت در تأمین عدالت اجتماعی از راه ایجاد فرصت‌های شغلی برای همگان» نشان داد که برای برآورده کردن خواست‌های ایرانیان در زمینه عدالت اجتماعی و اشتغال کامل، دادن وام به بنگاه‌های زود بازده و تعاونی‌ها، کارساز نیفتاده است. با توجه به افزایش ریسک در پی بحران مالی بین‌المللی، دولت باید برای ایجاد فرصت‌های شغلی به میدان آمده و برنامه تضمین اشتغال را به اجرا گذارد. یافته‌های تحقیق مؤمنی (۱۳۸۹)، با عنوان «سیاست‌های اقتصادی، عدالت اجتماعی و بخش کشاورزی» حاکی از آن است که شوک درمانی در بخش کشاورزی ایران نه مبانی منطقی قابل قبولی دارد و نه می‌تواند آثار مثبت انتظاری را به همراه داشته باشد. در ضمن، قدرت انعطاف نسبی بخش کشاورزی از سایر بخش‌های اقتصادی کمتر است و می‌بایست منتظر عواقب و پیامدهای خسارت‌بارتری از این ناحیه بر توسعه بخش کشاورزی و از طریق نابرابری‌های ناشی از آن بر عملکرد اقتصادی نظام ملی باشیم. نتایج

عدالت در جبران خسارت (عدالت کیفی) تمایز می‌گذارد. در خصوص عدالت اجتماعی به‌مثابه شایستگی و لیاقت باید گفت که عدالت در این برداشت، به مفهوم توزیع امکانات و مناصب براساس شایستگی و لیاقت‌هاست (Friedman, 2002: 82; Munch, 1988). همان‌طور که ذکر شد، رویکرد لیبرالی و بی‌طرفانه از عدالت، بر پایه گرایش فردگرایانه ارائه شده است که به موجب آن دولت باید بی‌طرف و حداقل دخالت را داشته باشد و اجازه دهد تا مجال گسترده‌ای برای رقابت فراهم شود و سازوکار عرضه و تقاضا در حیطه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی و فرهنگی عمل کند تا در پی آن هرکس شایستگی دارد به آنچه مستحق است برسد. ریشه این نگرش را می‌توان در آرای جان لاک، جان استوارت میل و در دوره معاصر، در آرای کارل پوپر جست‌وجو کرد. از متأخران تفکر لیبرالیستی می‌توان به جان راولز اشاره کرد. جان راولز (۱۳۸۵)، عدالت را فضیلت افراد در روابطشان با دیگران و همچنین فضیلت نهادهای اجتماعی می‌داند. به عقیده او، برخی از نابرابری‌ها (نابرابری‌هایی که به سود همگان باشد) نیز پذیرفته می‌شود، نهادهای اجتماعی شیوه دسترسی افراد به منابع را معین می‌کنند و قواعد تعیین حقوق و امتیازات و رسیدن به قدرت سیاسی و انباشت سرمایه را در نظر دارند. نظریه عدالت ایشان پیرامون برخی مفاهیم اساسی تنظیم شده است؛ مثل وضع نخستین، پرده بی‌خبری، انصاف، بی‌طرفی و اصول عدالت (بشیریه، ۱۳۸۰: ۶۹). دیوید هاروی در کتاب باارزش خود با عنوان «عدالت اجتماعی و شهر»، مفهوم عدالت اجتماعی را در کمک به خیر و صلاح همگانی، توزیع درآمد در مکان‌ها، تخصیص عادلانه منابع و رفع نیازهای اساسی مردم به کار می‌گیرد (شکویی، ۱۳۹۶: ۱۴۱)؛ به عبارت دیگر، اساس نظریه‌های عدالت اجتماعی بر این است که نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی جامعه، بر سازمان فضایی آن تأثیر دارد و نیز هرگونه تغییر در سازمان فضایی و روابط اقتصادی-

اجتماعی در مناطق روستایی رابطه معناداری وجود دارد. به عقیده فورمن (۲۰۱۶)، احساس برخورداری از منابع اطلاعاتی و دانش همگانی، احساس برخورداری از خدمات اجتماعی به صورت عادلانه، احساس پذیرش اجتماعی، احساس برخورداری از حمایت دولت در مواقع بحران به ویژه خشکسالی و احساس رسایی سیاست‌ها و برنامه‌های ساماندهی جوامع روستایی از متغیرهای تأثیرگذار در بهبود احساس عدالت اجتماعی مناطق روستایی محسوب می‌شود. دین (۲۰۱۳)، در یافته‌های میدانی خود دریافت که بهبود وضعیت مسکن، وضعیت زیرساخت‌های فیزیکی و سطح برخورداری روستاییان از امکانات آموزشی در بهبود احساس عدالت اجتماعی روستاییان نقش مؤثری دارد. به باور پالمر (۲۰۱۴)، حمایت روان‌شناختی از جوامع روستایی، دسترسی به منابع اطلاعاتی و دانش همگانی و وجود امکانات حمل و نقل مناسب، در تقویت احساس عدالت اجتماعی تأثیرگذار بوده است. به عقیده مهرا (۲۰۱۶) بین احساس اثربخشی و کارایی، احساس برخورداری از اعتبار بانکی و رضایتمندی از تسهیلات محل سکونت و لوازم خانوادگی و بهبود احساس عدالت اجتماعی در مناطق روستایی همبستگی وجود دارد. از دید سلاما (۲۰۱۴) احساس عدالت اجتماعی در مناطق روستایی تحقق نمی‌یابد، مگر اینکه از نظام تولید به نحو شایسته حمایت شود. در مواقع بروز بحران‌ها، حداکثر مساعدت از روستاییان به عمل آید و اعتماد روستاییان به مقامات مسئول جلب شده و یک اعتماد دوطرفه شکل گیرد. به باور ویلسون (۲۰۱۵)، بین عدالت آموزشی، احساس پذیرش اجتماعی، احساس بهزیستی اجتماعی و احساس مصونیت در مقابل بیماری یا مرگ ناگهانی و بهبود احساس عدالت اجتماعی همبستگی وجود دارد. در پایان، با تأمل و مذاقه در تحقیقات انجام شده قبلی و تمایزات و تشابهات آن با تحقیق حاضر، واضح است که تمامی تحقیقات انجام گرفته قبلی تک‌بعدی، تک‌علتی، تک سبب‌بینانه و با دید مکانیکی به تبیین پدیده عدالت اجتماعی پرداخته‌اند؛ به‌عنوان مثال، در

تحلیل رگرسیونی هزارجریبی در تحقیقی (۱۳۹۰)، باعنوان «بررسی احساس عدالت اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن» نشان داد که متغیرهای اعتماد به کارایی مسئولان (با ضریب ۰/۵۷)، دین‌داری (با ضریب ۰/۲۰)، مقایسه خود با دیگران (با ضریب ۰/۱۶)، احساس امنیت (با ضریب ۰/۱۰) دارای تأثیر افزایش‌دهنده‌ای بر میزان احساس عدالت در بین افراد می‌باشند و اما متغیرهای احساس بیگانگی (با ضریب ۰/۰۹-) و منطقه مسکونی (نیز با ضریب ۰/۰۹-) دارای تأثیر کاهش‌دهنده‌ای بر این میزان می‌باشند. در مجموع متغیرهای مذکور توانسته‌اند ۰/۵۳ درصد از تغییرات متغیر احساس عدالت را تبیین کنند. مطالعات مارک<sup>۱</sup> (۲۰۱۴)، نشان داد که بین وجود گزینه‌های جایگزین برای گذران زندگی در جوامع روستایی، تقویت نظام تولید و استفاده کارآمد از سرمایه انسانی با بهبود احساس عدالت اجتماعی در مناطق روستایی رابطه معناداری وجود دارد. به باور نوسابائوم<sup>۲</sup> (۲۰۰۳)، دسترسی به حداقل‌های زندگی، آرامش و برخورداری از امنیت و رسایی سیاست‌ها و برنامه‌های ساماندهی جوامع روستایی از متغیرهای تأثیرگذار در بهبود احساس عدالت اجتماعی مناطق روستایی است. مطالعات برنهام<sup>۳</sup> (۲۰۱۴) نشان داد که بین اعتماد به کارایی مسئولان، بهبود وضعیت زیرساخت‌های فیزیکی و بیمه محصولات کشاورزی و حمایت دولت در مواقع بروز مخاطره‌های طبیعی از جمله زلزله، خشکسالی و... با بهبود احساس عدالت اجتماعی در مناطق روستایی رابطه معنی‌داری وجود دارد. به عقیده جین ماری<sup>۴</sup> (۲۰۱۳)، سطح برخورداری روستاییان از امکانات آموزشی و بهداشتی، بهزیستی اجتماعی و دسترسی سهل به اعتبارات بانکی، از متغیرهای تأثیرگذار احساس عدالت اجتماعی در مناطق روستایی است. به باور جوشا و همکارانش (۲۰۱۵)، بین بهزیستی اجتماعی، دسترسی به خدمات اجتماعی و آرامش و برخورداری از امنیت اجتماعی و بهبود احساس عدالت

1. Mark  
2. Nosbaoum  
3. Burnham  
4. Jean-Marie

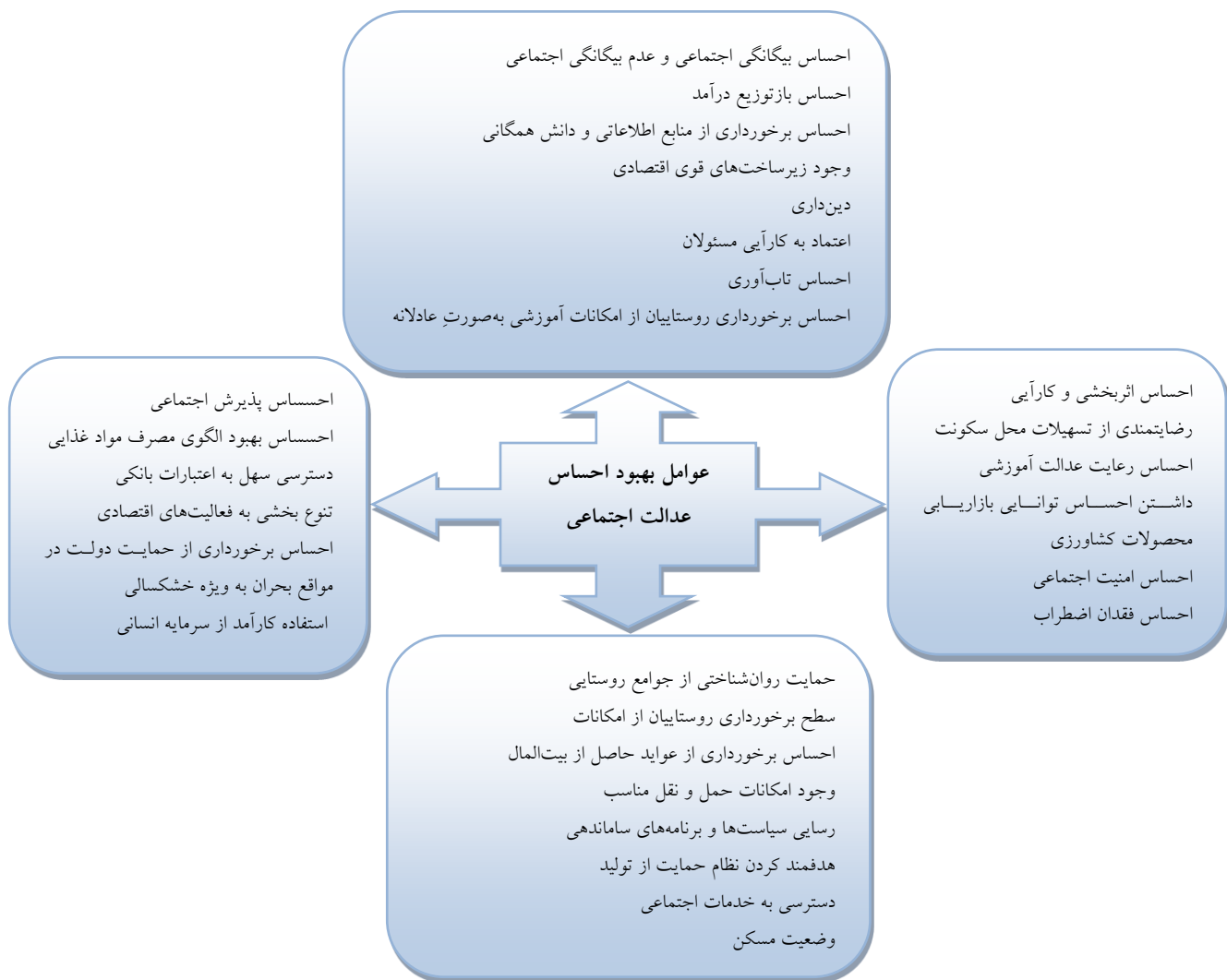
تلاش شده است، نگاه چندبُعدی و چندساحتی و به‌عبارتی، دید ارگانیکی در تبیین پدیده عدالت اجتماعی مطمح‌نظر قرار گیرد و تبیین جامع پیرامون عوامل بهبود عدالت اجتماعی ارائه گردد. درنهایت متغیرهای تحقیق در جدول (۱) و چارچوب نظری با توجه به مرور ادبیات و پیش‌نگاشته‌های موضوع در شکل (۱) ارائه شده است.

بعضی از تحقیقات بُعد روان‌شناختی عدالت اجتماعی برجسته شده و در برخی دیگر به بُعد اجتماعی و اقتصادی عدالت اجتماعی بیشتر پرداخته شده است. به عقیده نگارنده، تمامی تحقیقات قبلی به‌نوعی به تقلیل‌گرایی دچار شده و تلفیقی از تبیین‌های ساختاری، نهادی، نگرشی و روانی در خصوص پدیده عدالت اجتماعی ترسیم نکرده‌اند، ولی در تحقیق حاضر

جدول ۱. معرفی متغیرهای تحقیق در خصوص بررسی عوامل بهبود احساس عدالت اجتماعی

ردیف	متغیرهای تحقیق	منابع
۱	خدمات رفاهی، سیاست‌های رفاهی و همدلی	گل‌پرور و همکاران (۱۳۸۸)
۲	اشتغال کامل، دادن وام به بنگاه‌های زود بازده و تعاونی‌ها	کریمی (۱۳۹۰)
۳	اعتماد به کارآیی مسئولان، دین‌داری، مقایسه خود با دیگران، احساس امنیت، احساس بیگانگی، منطقه مسکونی	هزارجریبی در تحقیقی (۱۳۹۰)
۴	شوک درمانی و نابرابری توسعه بخش کشاورزی بر عملکرد اقتصادی نظام ملی	مؤمنی (۱۳۸۹)
۵	گزینه‌های جایگزین برای گذران زندگی در جوامع روستایی، تقویت نظام تولید و استفاده کارآمد از سرمایه انسانی	مارک (۲۰۱۴)
۶	دسترسی به حداقل‌های زندگی، آرامش و برخورداری از امنیت به معنای وسیع آن و رسایی سیاست‌ها و برنامه‌های ساماندهی جوامع روستایی	نوساباثوم (۲۰۰۳)
۷	اعتماد به کارآیی مسئولان، بهبود وضعیت زیرساخت‌های فیزیکی و بیمه محصولات کشاورزی و حمایت در دولت در مواقع بروز مخاطره‌های طبیعی از جمله زلزله، خشکسالی و...	برنهام (۲۰۱۰)
۸	سطح برخورداری روستاییان از امکانات آموزشی و بهداشتی، بهزیستی اجتماعی و دسترسی سهل به اعتبارات بانکی	جین ماری (۲۰۱۲)
۹	بهزیستی اجتماعی، دسترسی به خدمات اجتماعی و آرامش و برخورداری از امنیت اجتماعی	جوشا و همکاران (۲۰۱۵)
۱۰	بهبود وضعیت مسکن، وضعیت زیرساخت‌های فیزیکی و سطح برخورداری روستاییان از امکانات آموزشی	دین (۲۰۱۳)
۱۱	حمایت روان‌شناختی از جوامع روستایی، دسترسی به منابع اطلاعاتی و دانش همگانی و وجود امکانات حمل و نقل مناسب	پالمر (۲۰۱۴)
۱۲	حمایت از تولیدات کشاورزی، مساعدت در مواقع بروز بحران و جلب اعتماد روستاییان	سلاما (۲۰۱۴)

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵)



شکل ۱. مدل مفهومی تحقیق

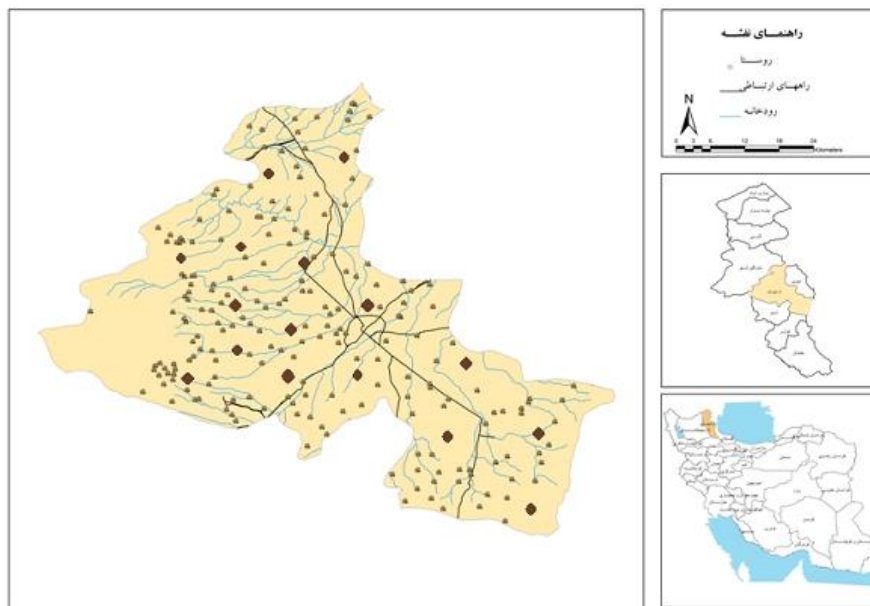
(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵)

### معرفی منطقه مورد مطالعه

اردبیل یکی از شهرستان‌های استان اردبیل می‌باشد که مرکز آن شهر اردبیل است. وسعت این شهرستان ۳۸۱۰ کیلومتر مربع است و چهره عمومی آن متأثر از ارتفاعات کوهستان‌های سبلان، طالش و بزغوش است که این عوامل طبیعی سبب محصور شدن آن شده‌اند. این شهرستان به‌عنوان یکی از مناطق سردسیر ایران، بین پنج تا هشت ماه از سال سرد است. اردبیل از شمال به شهرستان نمین، از جنوب به گیوی، از غرب به مشگین‌شهر و از شرق به استان گیلان محدود است.

جمعیت این شهرستان براساس سرشماری سراسری سال ۱۳۹۰ ایران، برابر با ۲۷۴۲۰۵ نفر است که از این بین ۱۵۰۹۴۱ نفر در نقاط شهری و ۱۲۳۲۶۴ نفر در نقاط روستایی ساکن هستند. شهرستان اردبیل دارای ۳ شهر به نام اردبیل، هیر و سرعین است. همچنین، این شهرستان دارای سه بخش، ۱۱ دهستان و ۳۲۹ آبادی دارای سکنه است (حیدری‌ساربان، ۱۳۹۵: ۳۸). درنهایت نقشه شماره (۱) محدوده مورد مطالعه را در سطح کشور و توزیع جغرافیایی روستاها را در محدوده شهرستان نشان می‌دهد.





نقشه شماره ۱: پراکنش فضایی نقاط روستایی شهرستان اردبیل  
(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵)

## روش تحقیق

این تحقیق، از لحاظ هدف توسعه‌ای و از نظر ماهیت توصیفی و پیمایشی و نیز از نوع تحلیلی است. جامعه آماری مورد مطالعه در این پژوهش، شامل کل روستاییانی است که در مناطق روستایی شهرستان اردبیل بالای ۱۵ سال سکونت دارند ( $N=85053$ ) که از این میان تعداد ۳۸۳ نفر براساس فرمول کوکران به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. در جهت برآورد میزان نمونه، ابتدا تعدادی روستای نمونه برای تحقیق انتخاب شد که انتخاب این روستاهای نمونه، با در نظر گرفتن تعداد کل روستاها، تعداد جمعیت، دوری و نزدیکی نسبت به شهر، شاخص وضعیت ارتفاع (کوهستانی، جلگه‌ای، جلگه‌ای - کوهستانی) و قرارگیری روستا در کنار و یا دور از جاده اصلی انجام شد. تعداد روستاهای نمونه تحقیق براساس نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای تعیین شده است و داده‌های خام آن، برای اندازه‌گیری شاخص‌ها از طریق مصاحبه و پرسش‌نامه گردآوری گردید. روایی صوری پرسش‌نامه توسط پانل متخصصان مورد تأیید قرار گرفت. مطالعه راهنما در منطقه مشابه جامعه آماری، با تعداد ۳۰ پرسش‌نامه صورت گرفت و با داده‌های کسب شده و

استفاده از فرمول ویژه کرونباخ آلفا در نرم‌افزار SPSS، پایایی بخش‌های مختلف پرسش‌نامه تحقیق  $0.73$  الی  $0.80$  به دست آمد. همچنین از طریق ابزار پرسش‌نامه، عوامل بهبود احساس عدالت اجتماعی به کمک ۵۷ سؤال مورد سنجش قرار گرفت و برای امتیازدهی آن از طیف پنج قسمتی لیکرت استفاده شد. از آنجا که در مرحله امتیازدهی دسته‌ای از سؤالات در جهت منفی مطرح شده‌اند، با استفاده از نرم‌افزار SPSS کدگذاری مجدد برای آن‌ها انجام شد؛ بنابراین امتیاز پاسخ‌ها در سؤالات با جهت مثبت به صورت:  $5 =$  کاملاً موافقم،  $4 =$  موافقم،  $3 =$  نظری ندارم،  $2 =$  مخالفم و  $1 =$  کاملاً مخالفم و در مورد سؤالات منفی عکس این حالت می‌باشد. تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش حاضر در دو بخش آمار توصیفی و استنباطی و با استفاده از نرم‌افزار SPSS انجام شد. در بخش آمار توصیفی و با استفاده از آمارهایی نظیر فراوانی، میانگین، انحراف معیار و ضریب تغییرات به توصیف داده‌های پژوهش پرداخته شد و در بخش استنباطی مهم‌ترین روش آماری به کار رفته در این پژوهش، تحلیل عاملی است. تحلیل عاملی، تحلیلی آماری از روش‌های چندمتغیره است که در آن متغیرهای مستقل و وابسته مطرح نیست، زیرا این

الی ۷۴ سال قرار دارند. همان طوری که جدول (۲) نشان می‌دهد، بیشترین تعداد نمونه در گروه سنی ۳۱ الی ۴۰ سال قرار دارند. بررسی وضعیت تأهل نیز نشان می‌دهد، ۶۲/۹۲ درصد ( ۲۴۱ نفر) متأهل و ۳۷/۰۷ درصد (۱۴۲ نفر) مجرد هستند. بررسی تعداد اعضای خانوار نیز مشخص کرد، محدوده سنی ۴ الی ۶ سال با ۳۹/۶۸ درصد در بالاترین رده و محدوده سنی بالای ۱۰ سال با ۸/۱۱ درصد در پایین‌ترین رده قرار دارند.

روش از شیوه‌های هم‌وابسته است که در آن‌ها همه متغیرها نسبت به هم وابسته شمرده می‌شوند و تلاش می‌شود متغیرهای بسیاری در چند عامل خلاصه شود.

### یافته‌های تحقیق

#### الف) یافته‌های توصیفی

یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که نمونه آماری مورد مطالعه برحسب گروه سنی، در محدوده سنی ۱۵

جدول ۲. توزیع فراوانی روستاییان مورد مطالعه برحسب گروه سنی، وضعیت تأهل و تعداد اعضای خانوار

گروه سنی	فراوانی	درصد
۲۰ سال و کمتر	۶۳	۱۶/۴۴
۲۱-۳۰	۸۷	۲۲/۷۱
۳۱-۴۰	۱۲۳	۳۲/۱۳
۴۱ سال و بالاتر	۱۱۰	۲۸/۷۲
جمع	۳۸۳	٪۱۰۰
وضعیت تأهل		
مجرد	۱۴۲	۳۷/۰۷
متأهل	۲۴۱	۶۲/۹۲
جمع	۳۸۳	٪۱۰۰
تعداد اعضای خانوار		
۰-۳	۶۷	۱۷/۴۹
۴-۶	۱۵۲	۳۹/۶۸
۷-۹	۱۳۳	۳۴/۷۲
بالای ۱۰	۳۱	۸/۱۱
جمع	۳۸۳	٪۱۰۰

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵)

در مقطع متوسطه تحصیل کرده‌اند. ۳۲ نفر (۸/۳۵ درصد) هم مدرک دیپلم دارند. با توجه به این اطلاعات، می‌توان گفت ۶۴/۲۲ درصد از نمونه آماری مورد مطالعه، تحصیلات قابل توجهی ندارند و می‌توان گفت بی‌سواد و کم‌سواد هستند.

همان‌طور که جدول (۳) نشان می‌دهد، از میان ۳۸۳ نفر نمونه آماری مورد مطالعه، ۸۴ نفر بی‌سوادند (۲۱/۹۳ درصد)، ۱۶/۹۷ درصد با آموزش نهضت سواد آموزی، توانایی خواندن و نوشتن دارند، ۹۷ نفر (۲۵/۳۲ درصد) در مقطع ابتدایی و ۶۴ نفر (۱۶/۷۱ درصد) در مقطع راهنمایی و ۴۱ نفر (۱۰/۷۰ درصد)

جدول ۳. وضعیت تحصیلات نمونه مورد مطالعه

ردیف	سطح تحصیلات	فراوانی	درصد
۱	بی سواد	۸۴	۲۱/۹۳
۲	خواندن و نوشتن	۶۵	۱۶/۹۷
۳	ابتدایی	۹۷	۲۵/۳۲
۴	راهنمایی	۶۴	۱۶/۷۱
۵	متوسطه	۴۱	۱۰/۷۰
۶	دیپلم و بالاتر	۳۲	۸/۳۵
۷	جمع کل	۳۸۳	٪۱۰۰

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵)

بیگانی/عدم بیگانگی اجتماعی، احساس بازتوزیع عادلانه درآمد، احساس حق برخورداری از منابع و امکانات و احساس برخورداری از زیرساخت‌های قوی اقتصادی جزء مهم‌ترین عوامل اولویت‌بندی شده است.

**اولویت‌بندی عوامل بهبود احساس عدالت اجتماعی:**  
به‌منظور تعیین مهم‌ترین عوامل بهبود احساس عدالت اجتماعی مناطق روستایی شهرستان اردبیل، میانگین رتبه‌ای نظر روستاییان محاسبه و اولویت‌بندی شد، همان‌طور که در جدول (۴) مشاهده می‌شود، احساس

جدول ۴. اولویت‌بندی عوامل بهبود احساس عدالت اجتماعی

نمره	گویه‌ها	میانگین	انحراف معیار
۱	احساس بیگانگی/عدم بیگانگی اجتماعی	۵/۹۹	۰/۸۷
۲	احساس بازتوزیع عادلانه درآمد	۵/۹۵	۰/۶۸
۳	احساس حق برخورداری برابر از منابع و امکانات	۵/۹۱	۰/۷۵
۴	احساس برخورداری از زیرساخت‌های قوی اقتصادی	۵/۸۹	۰/۴۵
۵	احساس بهبود امید به آینده	۵/۸۵	۰/۹۷
۶	دین‌داری	۵/۸۱	۰/۶۴
۷	احساس اعتماد به کارآیی مسئولان	۵/۷۹	۰/۴۹
۸	احساس تاب‌آوری	۵/۷۱	۰/۷۳
۹	احساس برخورداری از مسکن مناسب	۵/۶۹	۰/۸۲
۱۰	احساس اثربخشی و کارآیی	۵/۶۵	۰/۹۴
۱۱	احساس برخورداری از اعتبار بانکی به‌صورت منصفانه	۵/۴۵	۰/۴۴
۱۲	احساس عدالت آموزشی در مناطق روستایی	۵/۳۸	۰/۹۱
۱۳	احساس آرامش و برخوردای از امنیت به معنای وسیع آن	۵/۲۹	۰/۶۷
۱۴	داشتن احساس توانایی بازاریابی محصولات کشاورزی	۵/۲۱	۰/۷۶
۱۵	احساس فقدان اضطراب	۵/۱۹	۰/۴۹
۱۶	احساس برخورداری از خدمات اجتماعی به‌صورت عادلانه	۵/۰۹	۰/۶۶
۱۷	احساس پذیرش اجتماعی	۵/۰۴	۰/۲۸
۱۸	احساس بهزیستی اجتماعی	۴/۹۸	۰/۸۵
۱۹	احساس مصونیت در مقابل بیماری یا مرگ ناگهانی	۴/۸۶	۰/۳۶
۲۰	احساس هدفمند شدن نظام حمایت از تولید	۴/۷۹	۰/۳۹
۲۱	رضایتمندی از تسهیلات محل سکونت و لوازم خانوادگی	۴/۶۸	۰/۷۴
۲۲	احساس برخورداری از گزینه‌های جایگزین برای گذران زندگی در جوامع روستایی	۴/۵۷	۰/۶۳

۰/۵۱	۴/۵۵	احساس برخورداری از حمایت دولت در مواقع بحران به‌ویژه خشکسالی	۲۳
۰/۴۲	۴/۴۸	احساس رسایی سیاست‌ها و برنامه‌های ساماندهی جوامع روستایی	۲۴
۰/۳۶	۴/۳۹	احساس برخورداری از امکانات حمل و نقل مناسب	۲۵
۰/۲۷	۴/۲۲	احساس برخورداری از منابع اطلاعاتی و دانش همگانی	۲۶
۰/۴۲	۴/۱۹	احساس برخورداری از عواید حاصل از بیت‌المال	۲۷
۱/۱۵	۴/۰۷	احساس برخورداری روستاییان از امکانات بهداشتی به‌صورت عادلانه	۲۸
۰/۱۱	۳/۸۷	احساس برخورداری از سرمایه انسانی به‌صورت کارآمد	۲۹
۰/۷۷	۳/۶۸	احساس حمایت روان‌شناختی از جوامع روستایی از طریق رسانه‌های گروهی	۳۰
۱/۲۱	۳/۴۲	احساس بهبود الگوی مصرف مواد غذایی در مناطق روستایی	۳۱

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵)

جدول ۵. مقدار KMO و آزمون بارتلت

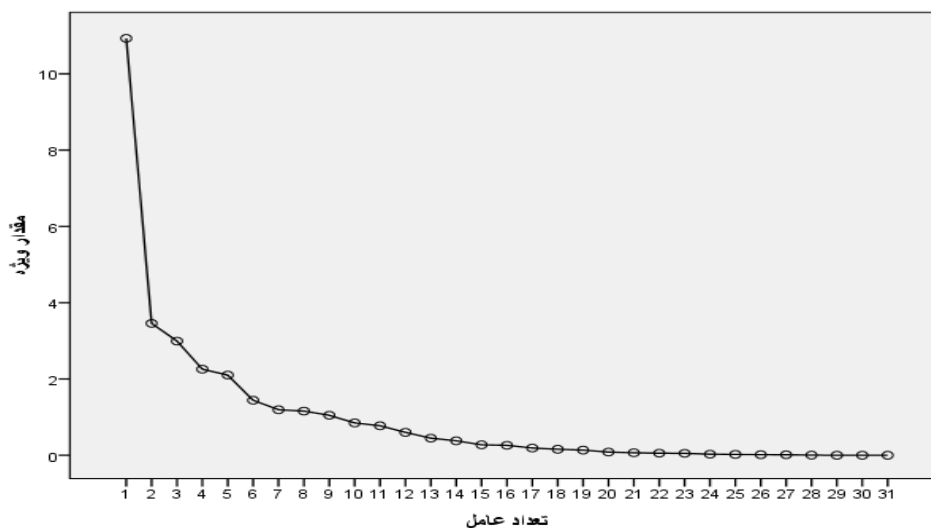
Sig	Bartlet Test	تحلیل عاملی KMO
۰/۰۰۰	۱/۷۴۵	عوامل بهبود احساس عدالت اجتماعی ۰/۶۴۱

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵)

همان‌طوری که شکل (۲) نشان می‌دهد، برای تعیین عوامل نمودار سنگ‌ریزه‌ای از مقدار ویژه و درصد واریانس استفاده شده است، بر این اساس، ۴ عامل شناسایی شد که در مجموع (۷۳/۷۲) درصد از واریانس کل را تبیین می‌کند.

### ب) یافته‌های استنباطی

برای تعیین مهم‌ترین عوامل بهبود احساس عدالت اجتماعی روستاییان شهرستان اردبیل، از تحلیل عاملی استفاده شد. محاسبات انجام شده در جدول (۵) نشان می‌دهد که جهت تعیین انسجام درونی داده‌ها، برای بهره‌گیری از تکنیک تحلیل عاملی از آزمون<sup>۱</sup> KMO و بارتلت استفاده شده است و در این بخش، مقدار KMO برابر ۰/۶۴۱ و نیز آمار بارتلت برای تعیین عوامل بهبود احساس عدالت اجتماعی از دیدگاه روستاییان در منطقه مورد مطالعه نیز برابر با ۱/۷۴۵ به دست آمد که در سطح یک ۰/۰۰۰ معنی‌دار می‌باشد؛ بنابراین داده‌های موجود برای تحلیل عاملی مناسب تشخیص داده شدند.



شکل ۲. نمودار سنگ‌ریزه‌ای برای تعیین تعداد عامل‌ها

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵)

وریماکس، متغیرهای مربوطه عوامل بهبود احساس عدالت اجتماعی از دیدگاه روستاییان در ۴ عامل طبقه‌بندی شدند.

همان‌طور که در جدول (۶) ملاحظه می‌شود، در این تحقیق، با توجه به ملاک کیسر، ۴ عامل دارای مقدار ویژه بالاتر از ۱ برای عوامل بهبود احساس عدالت اجتماعی استخراج شد. پس از چرخش عاملی به‌روش

جدول ۶. عوامل استخراج‌شده با مقادیر ویژه و درصد واریانس قبل از چرخش

عوامل	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد تجمعی
عامل اول	۵/۰۳	۳۸/۶۹	۳۸/۶۹
عامل دوم	۲/۱۸	۱۶/۷۸	۵۵/۴۷
عامل سوم	۱/۳۵	۱۰/۴۲	۶۵/۹
عامل چهارم	۱/۰۱	۷/۷۸	۷۳/۷۲

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵)

استخراج شده همراه با مقادیر ویژه و درصد واریانس را بعد از چرخش نشان می‌دهد. همان‌طوری که ملاحظه می‌شود، عامل اول بیشترین سهم (۲۹/۵۴ درصد) و عامل چهارم کمترین سهم (۱۱/۱۳ درصد) را در تبیین واریانس کل متغیرها دارا می‌باشد.

### چرخش عامل‌ها و نام‌گذاری آن‌ها (تحلیل عاملی عوامل بهبود احساس عدالت اجتماعی در منطقه مورد مطالعه)

در این پژوهش برای تسهیل در تفسیر عامل‌ها و ساده‌کردن ساختار آن‌ها از چرخش عاملی از نوع واریماکس استفاده شده است. جدول (۷) عامل

جدول ۷. عوامل استخراج‌شده با مقادیر ویژه و درصد واریانس بعد از چرخش

عوامل	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد تجمعی
عامل اول	۳/۸۴	۲۹/۵۴	۲۹/۵۴
عامل دوم	۲/۳۸	۱۸/۳۲	۴۷/۸۷
عامل سوم	۹۱/۱	۱۴/۷۲	۶۲/۵۹
عامل چهارم	۱/۴۴	۱۱/۱۳	۷۳/۷۲

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵)

الگوی مصرف مواد غذایی در مناطق روستایی، احساس بر خورداری از گزینه‌های جایگزین برای گذران زندگی در جوامع روستایی، احساس بر خورداری از حمایت دولت در مواقع بحران به‌ویژه خشکسالی، احساس بر خورداری از عواید حاصل از بیت‌المال، نظیر درآمد حاصل از فروش نفت، احساس بر خورداری روستاییان از امکانات بهداشتی به‌صورت عادلانه و احساس هدفمند شدن نظام حمایت از تولید در این عامل جای می‌گیرند که با توجه به ماهیت متغیرهای تأثیرگذار،

در این پژوهش برای تعیین سطح معنی‌دار و بیان نقش هر متغیر در عامل مربوط، متغیرهایی که بار عاملی بیش از ۰/۴ داشتند مدنظر قرار گرفتند. نتایج حاصل نشان می‌دهد که تمام متغیرهای وارد شده، دارای بار عاملی بیشتر از ۰/۴ بوده‌اند. در نهایت براساس نتایج جدول (۸)، متغیرهایی که در هر یک از چهار عامل مذکور قرار می‌گیرند، عبارت‌اند از:

**عامل اول:** احساس بازتوزیع عادلانه درآمد، احساس تاب‌آوری، احساس فقدان اضطراب، احساس بهبود

معنای وسیع آن، احساس برخورداری از خدمات اجتماعی به صورت عادلانه، احساس پذیرش اجتماعی، احساس بهزیستی اجتماعی و احساس اثربخشی و کارایی در این عامل جای می‌گیرند که با توجه به ماهیت متغیرهای تأثیرگذار، عامل سوم با عنوان عامل «توسعه اجتماعی» نامیده می‌شود که با مقدار ویژه (۱/۹۱)، در مجموع (۱۴/۷۲) درصد از واریانس کل را تبیین می‌کند.

**عامل چهارم:** احساس رسایی سیاست‌ها و برنامه‌های ساماندهی جوامع روستایی، احساس بهبود امید به آینده، احساس برخورداری از مسکن مناسب، احساس برخورداری از زیرساخت‌های قوی اقتصادی، رضایتمندی از تسهیلات محل سکونت و لوازم خانوادگی و احساس برخورداری از امکانات حمل و نقل مناسب در این عامل جای می‌گیرند که با توجه به ماهیت متغیرهای تأثیرگذار، عامل چهارم با عنوان عامل «عدالت فضایی و تقویت زیرساخت‌ها» نامیده می‌شود که این عامل با مقدار ویژه (۱/۴۴)، در مجموع (۱۱/۱۳) درصد از واریانس کل را تبیین می‌کند.

عامل اول تحت عنوان عامل «بازتوزیع درآمد و تقویت نظام حمایتی» نامیده می‌شود. این عامل با مقدار ویژه (۳/۸۴)، در مجموع (۲۹/۵۴) درصد از واریانس کل را تبیین می‌کند.

**عامل دوم:** احساس اعتماد به کارایی مسئولان، احساس عدالت آموزشی، داشتن احساس توانایی بازاریابی محصولات کشاورزی، احساس مصونیت در مقابل بیماری یا مرگ ناگهانی، احساس حق برخورداری برابر از منابع و امکانات، احساس برخورداری از منابع اطلاعاتی و دانش همگانی، احساس برخورداری از سرمایه انسانی به صورت کارآمد، احساس برخورداری از اعتبار بانکی به صورت منصفانه و احساس حمایت روان‌شناختی از جوامع روستایی از طریق رسانه‌های گروهی در این عامل جای می‌گیرند که با توجه به ماهیت متغیرهای تأثیرگذار، عامل دوم تحت عنوان عامل «سهولت دسترسی به منابع و امکانات و حمایت روان‌شناختی روستاییان» نامیده می‌شود که با مقدار ویژه (۲/۳۸)، در مجموع (۱۸/۳۲) درصد از واریانس کل را تبیین می‌کند.

**عامل سوم:** احساس بیگانگی / عدم بیگانگی اجتماعی، دین‌داری، احساس آرامش و برخوردای از امنیت به

جدول ۸. متغیرهای مربوطه هر یک از عوامل و بار عاملی به دست آمده از ماتریس دوران یافته

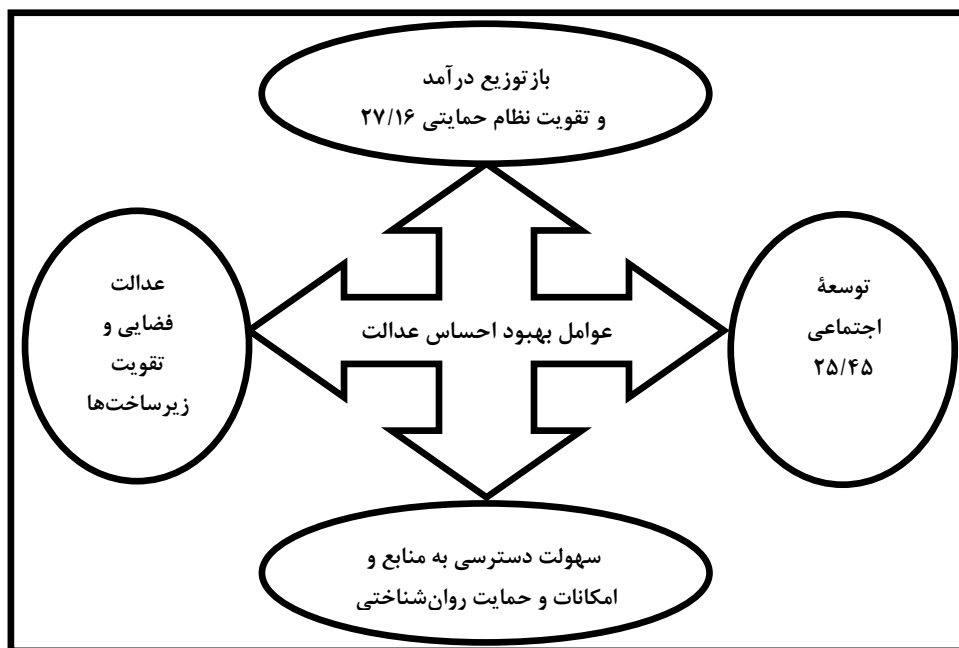
بار عاملی	متغیرها	نام عامل
۰/۹۶	احساس بازتوزیع عادلانه درآمد	بازتوزیع درآمد و تقویت نظام حمایتی
۰/۹۱	احساس تاب‌آوری	
۰/۸۱	احساس فقدان اضطراب	
۰/۷۴	احساس بهبود الگوی مصرف مواد غذایی در مناطق روستایی	
۰/۶۹	احساس برخورداری از گزینه‌های جایگزین برای گذران زندگی در جوامع روستایی	
۰/۶۵	احساس برخورداری از حمایت دولت در مواقع بحران، به‌ویژه خشکسالی	
۰/۵۶	احساس برخورداری از عواید حاصل از بیت‌المال، نظیر درآمد حاصل از فروش نفت	
۰/۵۲	احساس برخورداری روستاییان از امکانات بهداشتی به صورت عادلانه	
۰/۴۹	احساس هدفمند شدن نظام حمایت از تولید	
۰/۸۸	احساس اعتماد به کارایی مسئولان	سهولت دسترسی به منابع و امکانات و حمایت
۰/۷۲	احساس عدالت آموزشی	
۰/۷۰	داشتن احساس توانایی بازاریابی محصولات کشاورزی	
۰/۶۹	احساس مصونیت در مقابل بیماری یا مرگ ناگهانی	
۰/۶۴	احساس حق برخورداری برابر از منابع و امکانات	

۰/۶۲	احساس برخورداری از منابع اطلاعاتی و دانش همگانی	روان‌شناختی روستاییان
۰/۵۰	احساس برخورداری از سرمایه انسانی به صورت کارآمد	
۰/۶۷	احساس برخورداری از اعتبار بانکی به صورت منصفانه	
۰/۴۸	احساس حمایت روان‌شناختی از جوامع روستایی از طریق رسانه‌های گروهی	
۰/۸۹	احساس بیگانگی / عدم بیگانگی اجتماعی	توسعه اجتماعی
۰/۸۷	دین‌داری	
۰/۸۵	احساس آرامش و برخورداری از امنیت به معنای وسیع آن	
۰/۸۲	احساس برخورداری از خدمات اجتماعی به صورت عادلانه	
۰/۷۹	احساس پذیرش اجتماعی	
۰/۵۹	احساس بهزیستی اجتماعی	
۰/۸۰	احساس اثربخشی و کارایی	عدالت فضایی و تقویت زیرساخت‌ها
۰/۸۶	احساس رسایی سیاست‌ها و برنامه‌های ساماندهی جوامع روستایی	
۰/۸۴	احساس بهبود امید به آینده	
۰/۸۳	احساس برخورداری از زیرساخت‌های قوی اقتصادی	
۰/۷۸	احساس برخورداری از مسکن مناسب	
۰/۷۶	رضایتمندی از تسهیلات محل سکونت و لوازم خانوادگی	
۰/۷۱	برخورداری از امکانات حمل و نقل مناسب	

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵)

و تقویت نظام حمایتی، سهولت دسترسی به منابع و امکانات و حمایت روان‌شناختی روستاییان، توسعه اجتماعی و عدالت فضایی و تقویت زیرساخت‌های منطقه مورد مطالعه با هم ارتباط دارد.

در نهایت با توجه به نتایج فوق، عوامل موجود بر بهبود احساس عدالت اجتماعی مناطق روستایی در شکل (۳) نشان داده شده است که براساس آن بهبود احساس عدالت اجتماعی در مناطق روستایی با بازتوزیع درآمد



شکل ۳. مدل نهایی پژوهش، عوامل بهبود احساس عدالت اجتماعی و درصد تبیین هر یک از آن‌ها (منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵)

اقتصادی را به‌وضوح تحلیل و تبیین کرده است و چنین استدلال می‌کند، با دسترسی افراد به خدمات آموزشی و بهداشتی و ارتقای مهارت افراد، میزان توانمندی اقتصادی آنان نیز سیر فزونی به خود می‌گیرد.

در خصوص رابطه سهولت دسترسی به منابع، امکانات و حمایت روان‌شناختی با بهبود احساس عدالت اجتماعی باید گفت؛ به عقیده روچ، هر چقدر افراد از منابع و امکانات بیشتری برخوردار باشند و از سرمایه روان‌شناختی بالاتری (از منظر مؤلفه‌های تاب‌آوری، امیدواری، خوش‌بینی و اعتماد به نفس) برخوردار باشند، به همان میزان احساس می‌کنند که با آن‌ها منصفانه و صادقانه برخورد می‌شود و مفهوم عدالت اجتماعی‌رایب‌تر درک می‌کنند (Roche, 2012: 99-103). درباره ارتباط عدالت فضایی و تقویت زیرساخت‌ها و احساس عدالت اجتماعی، ذکر این نکته ضروری به‌نظر می‌رسد، به باور هاروی، نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی جامعه، بر سازمان فضایی آن تأثیر دارد و نیز هرگونه تغییر در سازمان فضایی و روابط اقتصادی-اجتماعی و توزیع درآمد، در جامعه اثر مستقیم دارد (هاروی، ۱۹۹۸: ۹۰). همچنین به عقیده یونگ (۱۹۹۰)، بین توزیع برابر خدمات و منابع در مناطق روستایی و احساس عدالت اجتماعی همبستگی وجود دارد (Young, 1990: 57-59).

#### بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در این پژوهش عوامل بهبود احساس عدالت اجتماعی روستاییان شهرستان اردبیل مورد بحث و بررسی قرار گرفته است و همان‌طور که نتایج توصیفی تحقیق نشان می‌دهد، از بین عوامل بهبود احساس عدالت اجتماعی در مناطق روستایی شهرستان اردبیل، تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی، نوع روستا به‌لحاظ اوضاع طبیعی، بهبود عملیات کشاورزی و تقویت زیرساخت اقتصادی، به ترتیب در رتبه اول و چهارم و خلاقیت و نوآوری در رتبه آخر قرار گرفته است. علاوه بر این، جهت شناخت عوامل بهبود احساس

در مدل نهایی تحقیق، بازتوزیع درآمد و تقویت نظام حمایتی، از متغیرهای تأثیرگذار در بهبود احساس عدالت اجتماعی است و در این خصوص باید گفت؛ بازتوزیع درآمد در راستای تحقق رفع نابرابری‌ها از اهمیت بسزایی برخوردار است، به این دلیل که در کشورهای جهان سوم، ثروتمندان اضافه درآمد خود را به‌جای پس‌انداز کردن، صرف خرید کالاهای تجملی و لوکس می‌کنند. درآمد کم فقیران باعث ضعف جسمانی و کاهش بهره‌وری کاری آن‌ها می‌شود و این خود باعث کاهش میزان تولید و در نتیجه کاهش درآمد ملی می‌شود. در این ارتباط، به عقیده بولز، امروزه بهبود در توزیع درآمد و مبارزه با فقر در راستای تحقق عدالت اجتماعی، باید جزء اهداف استراتژیک کشورها محسوب شود (Bowles, 2001: 1138). همچنین به باور راجارام، بایستی توزیع منطقه‌ای درآمد از حیث عدالت و کارایی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار باشد (Rajaram, 2012: 27). گودارد و اوتو هم بر این اعتقاد هستند که توزیع درآمد در مناطق روستایی، محوری‌ترین عامل در برقراری عدالت اجتماعی است، بنابراین ضروری است که دولت گام‌های اساسی در راستای تحقق عدالت اجتماعی در مناطق روستایی را از طریق تعدیل نابرابری درآمد در مناطق فقیر روستایی، فعالیت‌های گوناگونی مانند کنترل قیمت‌ها، تعیین حداقل دستمزد، پرداخت یارانه، کمک به افزایش بهره‌وری طبقات کم‌درآمد و توزیع مجدد ابزار تولید بردارد (Goddard and Otto, 2015: 58-61).

مطابق مدل (۲)، توسعه اجتماعی و بهبود احساس عدالت اجتماعی با هم در ارتباط هستند که در این ارتباط می‌توان با تقویت تشکلهای مردمی، بهبود شاخص‌های کیفیت زندگی، توانمندسازی اجتماعی، بهزیستی مادی و اجتماعی روستاییان، دسترسی سهل و آسان روستاییان به خدمات بهداشتی و درمانی، مشارکت دادن روستاییان در برنامه‌های توسعه‌ای مناطق روستایی و... به تحقق عدالت اجتماعی در مناطق روستایی مساعدت کرد. در راستای تحقق عدالت اجتماعی، آمارتیا سن تقدم امر اجتماعی بر امر



اقدامات مداخله‌ای خود در راستای میزان ارتقای برخورداری مناطق روستایی و تقلیل عدم احساس عدالت اجتماعی، زمینه‌توسوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی در نواحی روستایی شهرستان اردبیل را از طریق گسترش شهرک‌های صنعتی و گردشگری و... در اولویت برنامه‌ریزی‌های توسعه‌ای خود قرار دهد، تا علاوه بر افزایش میزان اشتغال، میزان بیکاری در مناطق روستایی شهرستان اردبیل کاهش یابد، عدالت محیطی محقق گردیده و متعاقب آن، احساس عدالت اجتماعی روستاییان تقویت شود. علاوه بر این، در راستای بهبود احساس عدالت اجتماعی در مناطق روستایی شهرستان اردبیل باید به مواردی مانند تقویت امکانات آموزشی و فرهنگی، بهداشتی و درمانی، کشف و شناخت پتانسیل‌های ناشناخته در بخش کشاورزی و ارتباط این بخش با بخش‌های صنعت و خدمات، توجه ویژه‌ای شود. علاوه بر این، به منظور بهبود احساس عدالت اجتماعی روستاییان ساکن در مناطق روستایی شهرستان اردبیل، تقویت رفاه اجتماعی، تقویت امکانات زیرساختی و تأسیساتی؛ از جمله آب و برق و راه‌های ارتباطی مناسب در مناطق روستایی، تأکید بر آموزش روستاییان در زمینه افزایش مهارت‌های شغلی در بخش‌های مختلف، به ویژه در کشاورزی و مقابله با مخاطره‌های طبیعی در مناطق روستایی این شهرستان، سرلوحه اقدامات دولت قرار گیرد. همچنین، شایسته است دولت با اقدام مداخله‌ای خود در تقویت بنیان‌های اقتصادی از منظر بازتوزیع عادلانه درآمد، برخورداری از مسکن مناسب، برخورداری از اعتبارات بانکی به صورت منصفانه، مساعدت به بازاریابی محصولات کشاورزی، هدفمند شدن نظام حمایت از تولید، برخورداری از زیرساخت‌های قوی اقتصادی، برخورداری از عواید حاصل از بیت‌المال، نظیر درآمد حاصل از فروش نفت و بهبود الگوی مصرف مواد غذایی، در راستای بهبود احساس عدالت اجتماعی جوامع روستایی شهرستان اردبیل گام اساسی بردارد. مضاف بر این، بایستی سازوکاری تدبیر شود تا احساس اعتماد به کارآیی مسئولان، احساس تاب‌آوری، احساس

عدالت اجتماعی در منطقه مورد مطالعه، ۳۱ شاخص به کار گرفته شده و داده‌ها با استفاده از مدل تحلیل عاملی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند و با توجه به ملاک کیسر، ۴ عامل دارای مقدار ویژه بالاتر از ۱، برای عوامل بهبود احساس عدالت اجتماعی مناطق روستایی استخراج شد. پس از چرخش عاملی به روش وریماکس، متغیرهای مربوط به عوامل بهبود احساس عدالت اجتماعی در ۴ دسته طبقه‌بندی شدند. عامل اول با عنوان «بازتوزیع درآمد و تقویت نظام حمایتی» با مقدار ویژه (۳/۸۴) بیش از (۲۹/۵۴) درصد از کل واریانس را تبیین کرد. عامل دوم با عنوان «سهولت دسترسی به منابع و امکانات و حمایت روان‌شناختی روستاییان» با مقدار ویژه (۲/۳۸) در مجموع (۱۸/۳۲) درصد از واریانس کل را تبیین کرد. عامل سوم با عنوان «توسعه اجتماعی» با مقدار ویژه (۱/۹۱) در مجموع (۱۴/۷۲) درصد از کل واریانس را تبیین کرد و عامل چهارم با عنوان «عدالت فضایی و تقویت زیرساخت‌ها» با مقدار ویژه (۱/۴۴) در مجموع (۱۱/۱۳) درصد از کل واریانس را تبیین کرد که در این میان عامل «بازتوزیع درآمد و تقویت نظام حمایتی» در بالاترین رده و عامل «عدالت فضایی و تقویت زیرساخت‌ها» در پایین‌ترین رده قرار گرفتند و مقدار واریانس و واریانس تجمعی تبیین شده توسط این چهار عامل (۷۳/۷۲) برآورد شده است. این یافته‌ها با مطالعات ویلسون (۲۰۱۵)، فورمن (۲۰۱۶) و مهرا و همکاران (۲۰۱۶) انطباق دارد. در نهایت با استناد به نتایج تحقیق، پیشنهاد می‌شود برنامه‌های آمایش سرزمین با معیارها و اصول عدالت اسلامی، جهت تحقق برابری و عدالت سرزمینی و از بین بردن نابرابری‌های محلی و منطقه‌ای تدوین گردد و این امر برعهده متولیان توسعه روستایی است که اصول آمایش سرزمین را با گسترش عدالت اجتماعی و تعادل‌های منطقه‌ای، افزایش کارآیی و بازدهی اقتصادی روستایی، حفاظت محیط زیست، صیانت از منابع طبیعی مناطق روستایی شهرستان اردبیل و در تمام برنامه‌ها و سیاست‌های تعدیل نابرابری‌های منطقه‌ای رعایت کند. علاوه بر این بهتر است دولت با

جغرافیا و آمایش شهری- منطقه‌ای، سال هشتم، شماره ۲۸، پاییز ۱۳۹۷

اردبیل، فصلنامه انتظام اجتماعی، سال ۸، شماره ۴، صص ۵۸-۳۳. صاحب امتیاز: دانشکده علوم و فنون انتظامی.

راولز، جان (۱۳۸۵). عدالت به مثابه انصاف: یک بازگویی، مترجم: عرفان ثابتی، تهران، ققنوس.

رضائی، محمدحسین (۱۳۹۳)، مطالعه عدالت اجتماعی در برنامه‌های توسعه از نگاهی نو، دو فصلنامه علمی و پژوهشی مدیریت اسلامی، سال ۲۰، شماره ۲، صص ۵۴-۳۳. صاحب امتیاز: دانشگاه جامع امام حسین (ع).

زنگی آبادی، علی؛ باقری کشکولی، علی؛ تبریزی، نازنین (۱۳۹۵)، تحلیلی بر توزیع فضایی جمعیت و خدمات شهری با تأکید بر عدالت اجتماعی و نابرابری‌های شهری (مطالعه موردی: محلات شهر فیروز آباد فارس)، فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، سال ۲۶، پیاپی ۵۸، صص ۲۱۴-۱۹۱. صاحب امتیاز: دانشگاه اصفهان.

شکویی، حسین (۱۳۹۶)، دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری، چاپ ششم، تهران، انتشارات سمت.

ضرابی، اصغر؛ موسوی، میرنجف، (۱۳۹۰)، تحلیل فضایی پراکنش جمعیت توزیع خدمات در نواحی شهر یزد، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۹۷، صص ۴۶-۲۷. صاحب امتیاز: دکتر محمد حسین پاپلی یزدی.

عبدالله‌زاده، غلامحسین؛ شریف‌زاده، ابوالقاسم (۱۳۹۲)، سطح‌بندی توسعه منطقه‌ای در ایران (کاربرد رهیافت شاخص ترکیبی)، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، شماره ۱۳، صص ۶۲-۴۱. صاحب امتیاز: معاونت تحقیقات و فن‌آوری، دانشگاه اصفهان.

غنی‌نژاد، موسی. (۱۳۸۰). عدالت اجتماعی و اقتصاد، بازتاب اندیشه، دوره ۱، شماره ۱۵، صص ۵۶-۱۲. صاحب امتیاز: مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سما.

کریمی، زهرا (۱۳۹۰)، نقش دولت در تأمین عدالت اجتماعی از راه ایجاد فرصت شغلی برای همگان، مجله اطلاعات سیاسی و اقتصادی، شماره ۲۶۴-۲۶۳، صص ۱۶۹-۱۵۰. صاحب امتیاز: موسسه اطلاعات.

گل‌پرور، محسن؛ عریضی، حمیدرضا؛ مدنی‌قهفرخی، سعید (۱۳۸۸)، نقش‌نگرش به رفاه اجتماعی در رابطه همدلی و گرایش اجتماعی با عدالت اجتماعی، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال ۹، شماره ۳۲، صص ۱۶۶-۱۳۱. صاحب امتیاز: دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.

موسوی، میرنجف (۱۳۹۲)، شکل پایدار شهر و عدالت اجتماعی (مطالعه موردی: شهر میاندوآب)، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۸۰، صص ۱۹۲-۱۷۷. صاحب امتیاز: موسسه جغرافیا، دانشگاه تهران.

مؤمنی، فرشاد (۱۳۸۹)، سیاست‌های اقتصادی، عدالت اجتماعی و بخش کشاورزی، فصلنامه علمی-پژوهشی رفاه اجتماعی، سال

اثر بخشی و کارآیی، احساس عدالت آموزشی، احساس آرامش و برخوردی از امنیت به معنای وسیع، احساس فقدان اضطراب، احساس برخورداری از خدمات اجتماعی در مناطق روستایی شهرستان اردبیل در نیل به بهبود احساس عدالت اجتماعی تقویت شود و نیز، شایسته است از طریق رسانه‌های گروهی به تقویت توانمندی‌های روحی و روانی جوامع روستایی شهرستان اردبیل از منظر امید به آینده، اعتماد به نفس، خودتکایی، تقویت مثبت‌اندیشی، تقویت عزت نفس، امیدواری، تاب‌آوری، تأثیرگذاری، خودکارآمدی و مسئولیت‌پذیری، داشتن قابلیت انطباق و انعطاف با شرایط متغیر محیطی و توانایی حل مشکل در راستای بهبود احساس عدالت اجتماعی گام بردارد. در پایان، مطلوب است زمینه تقویت توانمندی‌های بنیان‌های شناختی جوامع روستایی شهرستان اردبیل از زاویه برخورداری از منابع اطلاعاتی و دانش همگانی، برخورداری از سرمایه انسانی به صورت کارآمد و ارتقای دانش و آگاهی روستاییان از طریق اقدامات ترویجی، در راستای بهبود احساس عدالت اجتماعی روستاییان شهرستان اردبیل اقدامات لازم صورت گیرد.

## منابع

ابراهیم‌زاده، عیسی؛ موسوی، میرنجف؛ کاظمی‌زاده، شمس‌الله (۱۳۹۱)، تحلیل فضایی نابرابری‌های منطقه‌ای میان مناطق مرزی و مرکزی ایران، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال ۸، شماره ۱، صص ۲۳۵-۲۱۴. صاحب امتیاز: انجمن ژئوپلیتیک ایران.

بشیریه، حسین (۱۳۸۰)، تاریخ اندیشه‌های سیاسی در قرن ۲۰، جلد دوم، چاپ سوم، تهران، نشر نی.

پورسعید، فرزاد (۱۳۸۵)، فراگیری و پایداری؛ اصول راهنمای تحقق عدالت اجتماعی در ایران ۱۴۰۴، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال ۹، شماره ۲، صص ۳۵۳-۳۱۹. صاحب امتیاز: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

جمالی، فیروز؛ قنبری، ابوالفضل؛ پورمحمدی، محمدرضا (۱۳۸۹)، نگرشی بر مفهوم نابرابری و مفاهیم مرتبط با آن در مطالعات اجتماعی و اقتصادی، فصلنامه مدرس، برنامه‌ریزی و آمایش فضا، سال ۱۴، شماره ۲، صص ۱۴۱-۱۲۱. صاحب امتیاز: دانشگاه تربیت مدرس.

حیدری‌ساربان، وکیل (۱۳۹۵)، تبیین پایداری اقتصادی با احساس امنیت اجتماعی ساکنان مناطق روستایی شهرستان

social order, *Journal of Research on Leadership Education*, 4 (1), 1-31.

Joshua, M., Bradley, L. Werth, P (2015), Social Justice advocacy in rural communities: practical issues and implications, *The Counseling Psychologist*, 40 (3), 363- 384.

Justice (2015). "In Encyclopædia britannica, Retrieved 2015", December 5, from, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/308729/justice>.

Lawrence, J. (2006) "Inequalities in urban areas: innovative approaches to complex issues", *Scandinavian Journal of Public Health*, 3 (2), 34- 40

Mark, S (2014), Social exclusion in rural areas: A review of recent research, *Rural Development Research Journal*, 2(5), 112- 142.

Mehra, B., Black, K., Singh, V., Nolt, J., Simmons, S and Renfro, N (2016), The social justice framework in the information technology rural librarian master's scholarship program: bridging the Rural digital divides, *Journal of Social Justice*, 2 (6), 5-11.

Munch, Richard (1988). *Understanding Modernity*, London, Routledge.

Nussbaum, M (2003), Women's capabilities and social justice, *Journal of Human Development*, 1(2), 219-247.

Palmer, L (2014). The call to social justice: A multidisciplinary agenda. *The Counseling Psychologist*, 3(2), 879-885.

Paul, S, (2013), Analysis of micro level disparities in urban facility-utility services: a study on Barasal city, West Bengal, India, *Journal of Urban and Regional Analysis*, 2(5), 263- 286.

Rajaram, R, (2012), Poverty, income inequality and economic growth in U.S. Counties: a spatial analysis, Department of Economics, Terry College of Business, University of Georgia, Athens, 1-33.

Rawls, J (1999), a theory of justice, Clarendon Press of Oxford.

Roche, D. (2012), Retribution and restorative justice. In Johnstone, G. and D.W. Van Ness (eds). *Handbook of Restorative Justice*. Taylor and Francis .

Slama, K. (2014). Rural culture as a diversity issue. *The Minnesota Psychologist*, 53(1), 9-13.

Wilson, M (2015), Education for social justice in rural Nepal: towards an integrated theoretical framework and operational research strategy for supporting intervention, *Journal of Philosophy of Education*, 2 (6), 112- 145.

Young, I (1990), Justice and the politics of difference, Princeton University Press, Princeton.

تحلیل عوامل بهبود احساس عدالت اجتماعی ...

۱۰، شماره ۳۸، صص ۳۶۶-۳۲۹. صاحب امتیاز: دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.

وارثی، حمیدرضا؛ بیک محمدی، حسن؛ اکبری، محمود (۱۳۹۰)، تحلیل فضایی و برنامه‌ریزی نارسایی‌های مراکز خدمات شهری یاسوج، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۲۵، صص ۸۷-۷۱. صاحب امتیاز: دکتر محمد حسین پاپلی یزدی.

هاروی، دیوید (۱۹۹۸). عدالت اجتماعی و شهر، ترجمه محمدرضا حائری، فرخ حسامیان و بهروز منادی‌زاده، چاپ دوم، شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری، تهران.

هزارجریبی، جعفر (۱۳۹۰)، بررسی احساس عدالت اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن (مطالعه موردی شهر تهران)، فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی، سال ۲۳، شماره پیاپی ۴۳، شماره سوم، صص ۶۲-۴۱. صاحب امتیاز: دانشگاه اصفهان.

27. Furman, G. (2016) Social Justice Leadership as Praxis: Developing capacities through preparation programs, *Educational Administration Quarterly*, 48 (2), 191-229>

Alexander, Y (2016), rural development and social justice, *Journal of Rural Management*, 5 (8) , 212-234.

Allen, M., Dinnen, S., Evans, D. and R. Monson ( 2013), Justice Delivered Locally: Systems, Challenges, and Innovations in Solomon Islands. The World Bank, Justice for the Poor Research Report.

Bender, A (2014), An analytical framework for empirical research on access to Justice, *Law, Social Justice and Global Development Journal*. 6(4), 201- 216.

Bowles S., Gintis H. and Osborne, M (2001) the determinants of earnings: a behavioral approach. *Economic Literature*. 3(9), 1137-1176.

Burnham, L (2014), The absence of a gender justice framework in social justice organizing, Center for the Education of Women University of Michigan.

Dean, J. (2013). Quantifying social justice advocacy competency: Development of the social justice advocacy scale (doctoral dissertation, Georgia State University). *Dissertation Abstracts International Section A*, 69, 4638.

Friedmann, J (2002), the prospect of cities. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Goddard, M. and Otto , L (2015), Hybrid justice in vanuatu: The Island Courts, Justice and Development Working Paper Series 18, World Bank.

Harvey, D (1999), Social Justice and the city, University of Georgia Press, Princeton.

Himelein, K., Menzies, N and Woolcock, M (2013), Surveying justice: A practical guide to household surveys, Justice and Development Working Paper Series 11, World Bank.

Jean-Marie, G (2013), Leadership for social justice: preparing 21st century school leaders for a new

